

amănușit presupune o familiaritate cu documentele beoțiene pe care autorul acestei dări de seamă nu și-o recunoaște și pe care e puțin probabil ca vreun alt cercetător s-o posede în acest moment în egală măsură. De aceea, subliniind încă o dată interesul neobișnuit al lucrării și felicitând pe autor pentru o reușită cu atât mai meritorie cu cât e vorba de o carte de debut, mă mulțumesc să semnez împrejurarea că cronologia *beotarchiilor* lui Pelopidas (treisprezece la număr, după Plutarh), discutată cu oarecare insistență la p. 75-76, a făcut, în anul 1949, obiectul unei cercetări atente din partea regretatului Gastone Max Bersanetti, în apendicele studiului său intitulat *Pelopida*, tipărit în Athenaeum din Pavia, vol. XXXVII, p. 43 urm.

D. M. Pippidi

ROBERT ÉTIENNE, *La vie quotidienne a Pompéi*, Paris, Hachette, 1966. 491 p. în 16^e

Ultima lucrare apărută în colecția inaugurată înainte de ultimul război mondial cu cunoscuta carte a lui Jérôme Carcopino: *La vie quotidienne à Rome à l'apogée de l'Empire* expunea pe autorul ei la îndoită primejdie de a ne da fie un roman istoric, fie o cronică de săpături, cu semnarea rezultatelor mai importante. Talentul și știința istoricului bordelez l-au ajutat să evite amîndouă aceste ispite cu succes. Ceea ce avem înaintea noastră e istoria pasionantă a unui oraș cum vor fi fost multe în imperiul roman, dar pe care o soartă fără precedent l-a oprit în dezvoltarea-i firească pentru a-l oferi din nou privirilor și curiozității noastre după șaptesprezece veacuri de uitare.

Planul adoptat e judicios și, dată fiind natura informației, singurul în măsură a permite tratarea multilaterală a subiectului. În primul capitol se analizează știrile arheologice și literare cu privire la cele două mari calamități abătute asupra Pompeiului în mai puțin de douăzeci de ani: cutremurul catastrofal din 62 și erupția Vezuviului din 79 e.n. Relatarea lui Pliniu cel Tânăr (*Ep.*, VI 16) e confruntată cu descoperirile arheologilor și cu observațiile geologilor, care, studiind stratigrafia unui sondaj în marea palestră a orașului, au putut reconstitui pînă în cele mai mici amănunte succesiunea depunerilor vulcanice și, pe această cale, desfășurarea în timp a erupției. Interesante, în această ordine de preocupări, sînt și constatările care dovedesc gravitatea deosebită a cutremurului din 62 și împrejurarea, mai puțin cunoscută, că tragicele urmări ale acestuia nu fuseseră toate înlăturate atunci cînd a izbucnit vulcanul.

Capitolul al doilea e închinat unui istoric al arheologiei pompeiene începînd din epoca Renașterii, cînd se redesteaptă interesul pentru orașele acoperite de lavă și începe căutarea lor timidă, pînă în zilele noastre. De o atenție specială se învrednicesc, firește, săpăturile franco-italiene din sec. al XVIII-lea, apoi vîrsta cercetărilor științifice, deschisă în 1860 prin numirea ca director al antichităților pompeiene a lui Giuseppe Fiorelli. Prin Michele Ruggiero și Vittorio Spinazzola, ca să citez numai numele mai importante din șirul succesivilor directori, se ajunge la Amedeo Maiuri, a cărui zăbavă — timp de 37 de ani — în fruntea «supraintendenței Campaniei» reprezintă, din punctul de vedere al studiilor pompeiene, momentul hotărîtor pentru dezvoltarea ulterioară a explorării și era celor mai răsunătoare descoperiri. Capitolul se încheie cu un emoționant apel în favoarea constituirii unui fond internațional de sprijinire a muncii desfășurate de actualul director, De Franciscis, în domeniul conservării și amenajării ruinelor: «il ne faut pas que Pompéi meure une seconde fois, il ne faut pas qu'un peu plus chaque jour il se dégrade... Il faut publier le plus vite possible ces admirables fouilles et disposer d'une photothèque exhaustive. Il faut souhaiter que la conscience universelle autant que l'U.N.E.S.C.O.

et le gouvernement italien répondent aux cris d'angoisse d'un Maiuri, d'un De Franciscis. Il y a là pour l'humanisme un capital à ne pas laisser gaspiller ni avilir.

A doua mare împărțire a cărții e consacrată evocării « activităților și oamenilor », titlu voit vag, care permite autorului să-și îndrepte succesiv atenția asupra aspectelor felurite ale vieții și activității pompeienilor în primele decenii ale erei noastre. Întiul capitol e tot o schiță istorică, oferind cititorului informațiile indispensabile despre trecutul orașului, de la întemeiere pînă la cutremurul din 62. Se trec pe rînd în revistă fazele greacă, oscă, etruscă și samnită a așezării, înainte de a se vorbi pe larg de Pompeiul roman, cu caracterizarea fiecărei faze urbane și constructive. De-aci înainte se zugrăvesc, în lumina descoperirilor arheologice și epigrafice, aspectele esențiale ale vieții locuitorilor: de la munca țăranilor și a meșteșugarilor la lumea marilor negustori și bancheri, fără a uita agitația politică și propaganda electorală, ori viața religioasă, de o nebanuită complexitate într-un centru unde influențele exotice asupra fondului îndigen par să se fi manifestat din cele mai vechi timpuri.

Ultima serie de capitole e închinată « plăcerilor și distracțiilor », grupaj întrucîtva artificial, de vreme ce în cadrul lui sîntem întreținuți de lucruri atît de felurite între ele cît pot fi jocurile de cire și pictura murală, arta grădinilor și învățămîntul. Mai importantă decît denumirile împărțirilor, oricum convenționale, e însă — ca peste tot în cuprinsul cărții — arta autorului de a nu spune prea mult nici prea puțin, de a instrui și amuza totodată, oferindu-ne în pagini relativ puține cunoștințe enciclopedice despre viața de fiecare zi a unui oraș antic din secolul I, — înfloritor centru provincial, la egală distanță de « gigantismul » Romei și de cosmopolitismul unor porturi ca Ostia ori Alexandria.

În ansamblu, o carte bună și « nutritivă », a cărei traducere în românește ar fi de luat în considerație cu toată seriozitatea.

D. M. Pippidi

LES EMPEREURS ROMAINS D'ESPAGNE, *Madrid-Italica*, 31 Mars — 6 Avril 1964. Colloques Internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique, Sciences humaines). Paris, « Éditions du CNRS », 1965. 356 p. in 4°. 8 figuri în text + 12 planșe afară din text.

Frumosul volum aci anunțat stringe laolaltă comunicările prezentate în aprilie 1964 la Casa de Velázquez, Institutul Francez de Istorie și Artă din Madrid, în cadrul unui colocviu organizat de CNRS împreună cu Facultatea de Litere a Universității din Bordeaux. Președinte al reuniunii a fost André Piganiol; secretar, Robert Étienne. La întîlnire au luat parte 18 istorici cunoscuți pentru competența lor în problemele istoriei Imperiului, cei mai mulți din Franța și Spania. Împreună cu textele citite de participanți, se redau, într-o formă succintă, discuțiile desfășurate la sfîrșitul fiecărei ședințe. Totul e imprimat cu cea mai mare grijă, într-o prezentare grafică impecabilă. Prin calitatea contribuțiilor și prin modul de a le pune în valoare, publicația face cinste autorilor și organizatorilor.

După cuvîntul de deschidere al lui André Piganiol (care mai semnează în volum o comunicare și mai multe pagini de substanțiale *Concluzii generale*), comunicarea lui A. Garcia y Bellido (Madrid) e închinată *Italicei lui Hadrian*, altfel spus orașului de origine al împăratului, reclădit din daniile acestuia cu o strălucire despre care abia săpăturile recente ne-au permis să ne facem o idee. Ruinele mai vechi de secolul al II-lea așteaptă să fie scoase la iveală, dar proiectul apare greu realizabil, dată fiind importanța monumentelor de la suprafață. Cu competența-i cunoscută în problemele de ideologie a Principatului, Jean Béranger (Lausanne) serie despre